

Ekonomikos vidinės pusiausvyros tendencijos naujose Europos Sąjungos šalyse narėse

Algimantas Misiūnas

*Vilniaus universitetas
Saulėtekio 9, LT-10222 Vilnius*

Vladas Rimkus

*Mykolo Romerio universitetas
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius*

Straipsnyje, naudojantis teorine Svono diagrama, apžvelgiamos tik ką tapusių naujomis Europos Sąjungos narių valstybių ekonomikos vidinės pusiausvyros sąlygos. Ekonomikos vidinės pusiausvyros parametrai – infliacija ir nedarbo lygis – siejami teoriškai su svarbiausiu išorinės pusiausvyros parametru – mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitu. Aiškinamos infliacijos ir nedarbo lygio tendencijos naujose ES šalyse narėse.

Pagrindinės sąvokos: *ekonomikos pusiausvyra, infliacija, nedarbas, mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitas.*

Keywords: *economic equilibrium, inflation, unemployment, deficit of payments current account balance.*

Klasikinė makroekonomikos teorija teigia, kad vienas iš nacionalinės ekonomikos tikslų yra jos vidinė pusiausvyra. Tai pabrėžiama ir ilgalaikės Lietuvos ūkio plėtotės iki 2015 m. strategijoje [1, p. 180]. Ši pusiausvyra suprantama kaip tvirtos kainos ir nedidelis nedarbo lygis.

Teoriškai vidinė pusiausvyra yra nagrinėjama kartu su išorine pusiausvyra, kuri suprantama kaip nedidelis (priimtinas) mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitas (nors retkarčiais pasitaiko ir perteklius). Jo lygį įprasta matuoti lyginant deficitą su šalies bendruoju vidaus produktu. Vidinės ir išorinės pusiausvyros sąlygas galima nagrinėti pasitelkiant Svono diagramą [2, p. 11], pavadintą australų ekonomisto Svono garbei.

Ekonomikos pusiausvyros siekiama vadovaujantis tam tikra makroekonominio reguliavimo politika, nes ne visada galima pasikliauti adaptacijos mechanizmu. Vienas iš tų pasaulinio lygio ekonomistų, kurie primygtinai siūlė pabrėžti reguliavimo politiką labiau nei automatinės adaptacijos mechanizmą, buvo neoklasikinės teorijos atstovas Dž. Midas.

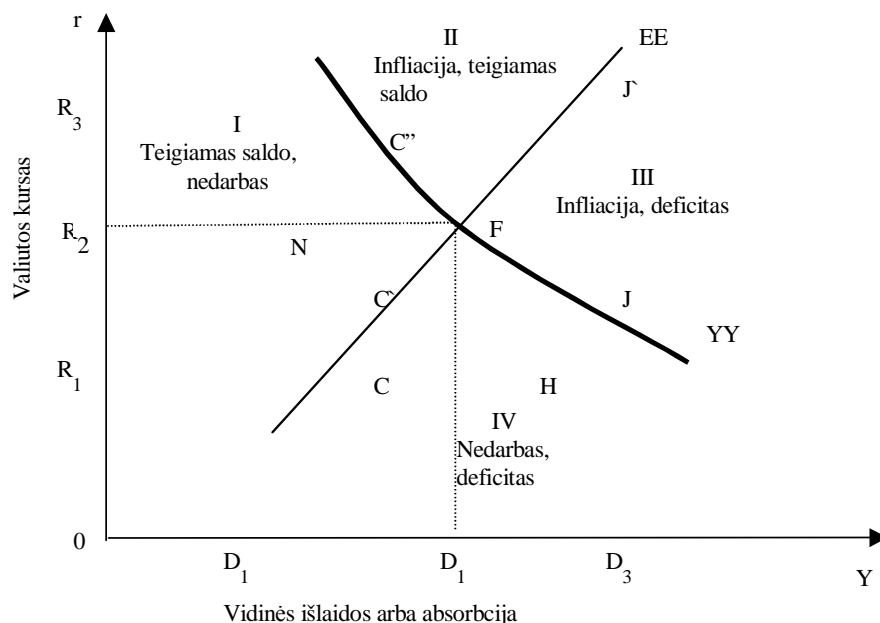
Makroekonominio reguliavimo politika apima išlaidų pakeitimo ir išlaidų perskirstymo politiką.

Svono diagramoje (1 pav.) vertikali ašis skirta

valiutos kursui (R) matuoti. R didėjimas reiškia devalvaciją, R mažėjimas – revalvaciją. Horizontali ašis skirta realioms vidinėms išlaidoms arba absorbcijai (D) matuoti. Be vidinio vartojimo ir investicijų, D apima ir valstybės išlaidas (kurios gali kisti priklausomai nuo vykdomos biudžeto – mokesčių politikos).

Vertikaloje ašyje nurodomas valiutos kursas, horizontalioje – realios vidinės išlaidos arba absorbcija. Taškai kreivėje EE rodo išorinę pusiausvyrą, taškai šios kreivės kairėje pusėje – mokėjimų balanso teigiamą saldo, dešinėje – MB deficitą. Kreivėje YY esantys taškai apibrėžia vidinę pusiausvyrą, taškai šios kreivės kairėje – nedarbą, dešinėje – infliaciją. Kreivių EE ir YY susikirtimo taškas išskiria keturias vidinės ir išorinės nepusiausvyros zonas ir padeda nustatyti tam tikrus ekonominės politikos kryptį derinius tam, kad taške F pasiektume ir išorinę, ir vidinę pusiausvyrą tuo pačiu metu (nors tai įmanoma tik teoriškai).

Kreivė EE rodo skirtingus valiutos kurso ir realių vidinių išlaidų arba absorbcijos derinius, kurie padeda nustatyti išorinę pusiausvyrą. Kreivė EE turi teigiamą nuolydį, nes didesnės R reikšmės (devalvacijos įtaka) pagerina prekybinį šalies balansą, kuris turi būti subalansuotas derinant

1 pav. Svono diagrama

realią vidinę absorbciją (D) tam, kad importas didėtų ganėtinai sparčiai, būtų išsaugota prekybos balanso pusiausvyra ir palaikoma išorinė pusiausvyra. Pavyzdžiui, jei tašką F kreivėje EE laikysime atskaitos tašku, tai padidėjus R nuo R₂ iki R₃ turi padidėti D nuo D₂ iki D₃ tam, kad šalis išlaikytų išorinę pusiausvyrą (taškas J₂ ant EE). Mažesnis D padidėjimas sukeltų teigiamą mokėjimų balanso saldo, o didesnis – mokėjimų balanso deficitą.

Kita vertus, kreivė YY rodo skirtingus valiutos kurso ir vidinės absorbcijos (D) derinius, kurie veda prie vidinės pusiausvyros nustatymo (t. y. prie santykinai didelio užimtumo ir tvirtų kainų). Kreivės YY nuolydis neigiamas, nes mažesnės R reikšmės (revalvacijos įtaka) pablogina prekybos balansą, kuris turi būti subalansuotas didinant šalies realią vidinę absorbciją (D) tam, kad būtų išsaugota vidinė pusiausvyra. Pavyzdžiui, jei tašką F ant YY kreivės laikysime atskaitos tašku, tai sumažėjus taškui R nuo R₂ iki R₁ turi padidėti taškas D nuo D₂ iki D₃, kad būtų išsaugota vidinė pusiausvyra (taškas J ant YY). Mažesnis D padidėjimas sukeltų nedarbo didėjimą, didesnis – perteklinę visuminę paklausą ir paklausos infliaciją.

Šie teoriniai samprotavimai buvo įžanga apžvelgiant vidinės pusiausvyros parametrų (vartojimo kainų ir nedarbo lygio) tendencijas naujose ES šalyse narėse bei lyginant jas su ES 15 valstybių grupės lygiu.

Infliacijos problema naujose ES šalyse narėse buvo išspręsta jau 1995–1996 m., o nuo 2001 m. ji nė vienoje iš aptariamų šalių nesiekė 10 proc. (žr. 1 lent.). Atskirose šalyse santykinai didesnio infliacijos lygio priežastys yra skirtingos. Slovakijoje 2003 m. aukštesnio infliacijos lygio priežastis buvo sąnaudų infliacija. Tuo tarpu Slovėnijoje,

1 lentelė. Vartojimo kainų pokyčiai, palyginti su praėjusiais metais, proc.

	1998	1999	2000	2001	2002
Lietuva	5,0	0,7	0,9	1,3	0,4
Latvija	4,3	2,1	2,6	2,5	2,0
Estija	8,8	3,1	3,9	5,6	3,6
Čekija	9,7	1,8	3,9	4,5	1,4
Lenkija	11,8	7,2	10,1	5,3	1,9
Slovakija	6,7	10,4	12,2	7,2	3,5
Slovėnija	7,9	6,1	8,9	8,6	7,5
Vengrija	14,2	10,0	10,0	9,1	5,2
Kipras	2,3	1,1	4,9	2,0	2,8
Malta	3,7	2,3	3,0	2,5	3,2
ES 15	1,3	1,2	1,9	2,2	2,1

Šaltinis: EUROSTAT tinklapio duomenys (http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/queen/display.do?screen=detail&language=en&product=THEME2&root=THEME_2_copy_200579925957/strind_copy_797645603220/ecobac_copy_872035736020/eb040_copy_669015972620, prisijungimo laikas 2004 m. balandžio 8d.)

Vengrijoje ir iš dalies Estijoje daugiau pasireiškė paklausos infliacija ir ji buvo susijusi su spartesniu darbo užmokesčio didėjimu.

Tarp naujų ES šalių narių Lietuvoje buvo mažiausia infliacija, o atskirais laikotarpiais pasireiškė ir defliacija. Ekonomikos ekspertų nuomone, tam didžiausią įtaką turėjo stiprus lito kursas. Šalies ekonomikoje susikūrė paradoksali situacija, kai beveik nedidėjant atlyginimams ir pensijoms padidėjo vidaus paklausa. Namų ūkių vartojimo sparti plėtra vyko sparčiai didėjant kreditams ir pardavimams išperkamąja nuoma (lizingu). Tačiau paklausos, infliacijos faktoriaus įtaka buvo silpna. Ir tik 2003 m. sparčiai augant ekonomikai (pagal šį rodiklį Lietuva tapo viena iš lyderių ES tarp narių) pradėjo didėti atlyginimai ir pensijos.

Vartojimo kainų lygis 2003 m. ES 15 šalių grupėje siekė 2,0 proc., o tarp šalių žemiausias lygis buvo Vokietijoje (1,0 proc.), Austrijoje ir Suomijoje (1,3 proc.) bei aukščiausias Airijoje (4,0 proc.), Graikijoje (3,4 proc.) ir Portugalijoje (3,3 proc.). 2003 m. senbuvėse ES šalyse sparčiausiai didėjo alkoholinių gėrimų ir tabako kainos (4,3 proc.), švietimo paslaugų (3,7 proc.) ir viešbučių bei restoranų paslaugų kainos (3,6 proc.).

Galima teigti, kad infliacija pastaraisiais metais senbuvėse ir naujose ES šalyse narėse neturėjo neigiamo poveikio ekonomikos vidinei pusiausvyrai. Daug labiau padėtį komplikavo nedarbas.

Nedarbas išlieka aktuali problema ne tik naujose ES šalyse narėse, bet ir ES valstybėse senbuvėse. Santykinai neaukštas bendras ES 15 šalių nedarbo lygis (2003 m. – 8,0 proc., žr. 2 lent.),

2 lentelė. Nedarbo lygis (užimtumo tyrimo duomenys proc.)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Lietuva	11,8	11,2	15,7	16,1	13,6	12,7
Latvija	14,3	14,0	13,7	12,9	12,6	10,5
Estija	9,2	11,3	12,5	11,8	9,5	10,1
Čekija	6,4	8,6	8,7	8,0	7,3	7,8
Lenkija	10,2	13,4	16,4	18,5	19,8	19,2
Slovakija	16,5	16,7	18,7	19,4	18,7	17,1
Slovėnija	7,4	7,2	6,6	5,8	6,1	6,5
Vengrija	8,4	6,9	6,3	5,6	5,6	5,8
Kipras	:	:	5,2	4,4	3,9	4,4
Malta	:	:	7,0	6,7	7,5	8,2
ES 15	9,4	8,7	7,8	7,4	7,7	8,0

1. Šaltinis: EUROSTAT tinklapio duomenys (http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/quecn/display.do?screen=detail&language=en&product=THEME2&root=THEME2_copy_200579925957/strind_copy_797645603220/emploi_copy_934568948015/em071_copy_1648724_2664, prisijungimo laikas 2004 m. balandžio 8d.)

2. (:): duomenys netinkami.

yra dėl mažųjų ES šalių žemo nedarbo lygio – Liuksemburge – 3,7 proc., Nyderlanduose – 3,8 proc., Austrijoje – 4,4 proc., Airijoje – 4,6 proc., Danijoje – 5,6 proc. Tuo tarpu didesnėse ES valstybėse nedarbo lygis yra aukštesnis už ES vidurkį: Ispanijoje – 11,3 proc., Prancūzijoje – 9,4 proc., Vokietijoje ir Graikijoje – 9,3 proc. Todėl galima teigti, kad ekonomika artimesnė vidinei pusiausvyrai yra mažesnėse ES valstybėse tolimesnė – didesnėse ES valstybėse.

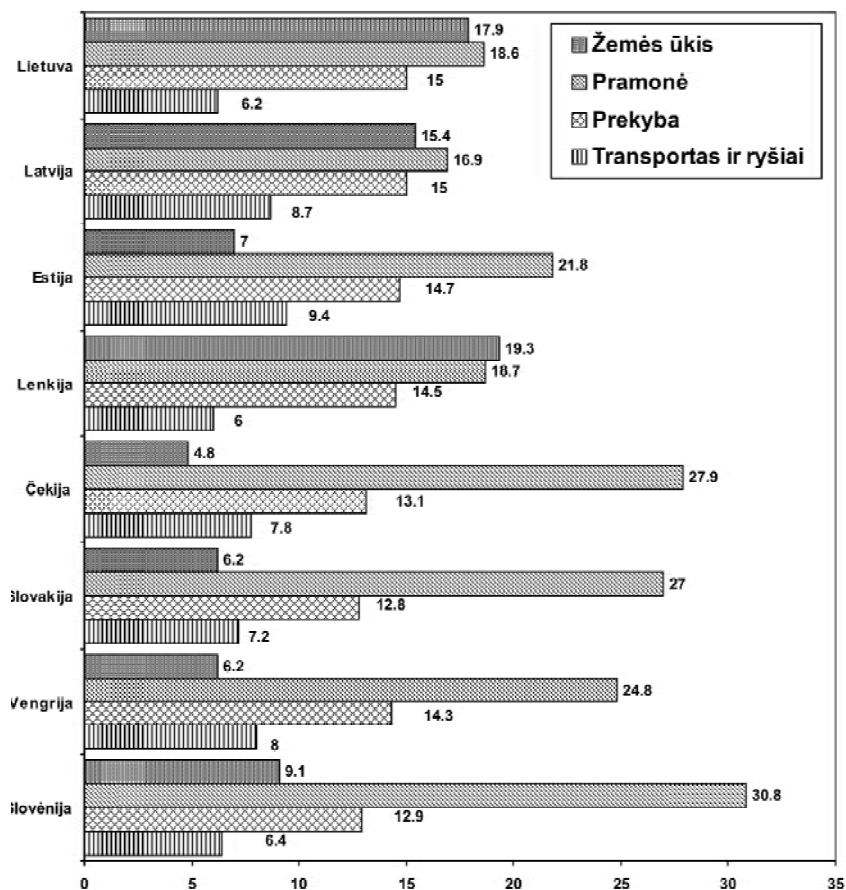
Nedarbas Lietuvoje, tyrimų duomenimis, nuolat didėjo iki 2001 m. imtinai, o vėliau pradėjo mažėti. Jis buvo didesnis negu Latvijoje ir Estijoje bei daugelyje CELPA (vidurio Europos laisvosios prekybos asociacijos) šalių (išskyrus Lenkiją ir Slovakiją). Tarp naujų ES šalių narių nedarbo problema aktualiausia būtent Lenkijoje ir Slovakijoje, be to, šiose šalyse nėra nedarbo mažėjimo tendencijos. Kipre, Vengrijoje, Slovėnijoje ir Čekijoje nedarbo lygis yra žemesnis už ES 15 šalių vidurkį ir ypač už didesnių ES šalių nedarbo lygį, tačiau aukštesnis už mažesnių ES 15 šalių.

Estijoje nedarbo mažėjimo arba didėjimo tendenciją sunku išvelgti, pastebimi tik nelabai žymūs svyravimai. Tuo tarpu Latvijoje pastebima nuolatinė nedarbo lygio mažėjimo tendencija.

Nesant infliacijos problemos Baltijos šalyse ekonomikos vidinės pusiausvyros atžvilgiu palankiausia padėtis yra Latvijoje būtent dėl nuolatinės nedarbo mažėjimo tendencijos. Panaši padėtis yra ir Lietuvoje, tačiau nedarbo lygis išlieka aukštesnis nei Latvijoje ir Estijoje. Ekonomikos vidinės pusiausvyros aspektu tarp naujų ES šalių narių palanki padėtis yra Čekijoje, Vengrijoje ir Slovėnijoje. Padėtis Kipre ir Maltoje neaptariame, nes ekonomikos pokyčių ir patirties raida šiose šalyse buvo visiškai kitokia.

Kaip įsitikinome, aktualiausia problema siekiant ekonomikos vidinės pusiausvyros yra nedarbo lygis. Šios problemos egzistavimo ir sprendimo būdus paaiškina užimtumo struktūra kiekvienos šalies ūkyje (žr. 2 pav.). Galima pastebėti tendenciją, kad santykinai aukštesnis nedarbo lygis yra šalyse, kurių didesnė užimtumo lyginamoji dalis yra žemės ūkyje. Tai ypač būdinga Lenkijai, Lietuvai ir Latvijai.

Žemesnis nedarbo lygis yra būdingas šalims, kuriose didesnė užimtumo lyginamoji dalis pramonėje (Slovėnija, Čekija, Vengrija, Estija), tačiau šio dėsningumo negalime nustatyti Slovakijoje. Užimtumas

2 pav. Užimtumo pagal ūkio veiklas struktūra 2002 m. proc.

prekybos sferoje naujose ES šalyse narėse nepaisižymi didesniais skirtumais. Tuo tarpu šalims, kuriose santykiškai didesnis užimtumas transporto ir ryšių veiklose (Estijoje, Vengrijoje, Čekijoje ir dalinai Latvijoje) būdingas žemesnis nedarbo lygis.

Išvados

1. Makroekonomikos teorijoje ekonomikos vidinė pusiausvyra suprantama kaip stabilus vartojimo kainų lygis (infliacijos lygis) ir santykiškai žemas nedarbo lygis (būtų idealus atvejis, jeigu jis nebūtų didesnis nei 3 proc.). Šią pusiausvyrą svarbu įvertinti praktiškai, nes dauguma naujų ES šalių narių savo ūkio raidos strategijoje numato siekti vidinės pusiausvyros.

2. Ekonomikos vidinės pusiausvyros problema egzistuoja daugelyje naujų ir senbuvusių ES šalių narių. Nesant infliacijos problemos, pusiausvyros siekti galima tik mažinant nedarbo lygį.

3. Aukštesnis nedarbo lygis yra būdingas šalims, kuriose didesnis užimtumas žemės ūkyje, ir žemesnis nedarbo lygis – šalims, kuriose didesnis užimtumas pramonėje. Tačiau šios tendencijos ne-

matyti šalyse, turinčiose tik joms būdingų ekonomikos ir darbo rinkos bruožų.

4. Ekonomikos vidinės pusiausvyros nagrinėjimą tikslinga praplėsti išorinės pusiausvyros tyrimais, kuri suprantama kaip nedidelis mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitas, palyginti su sukuriamu šalyje bendruoju vidaus produktu.

Literatūra

1. Ilgalaikė Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtotės iki 2015 m. strategija. *Lietuvos mokslas*: Vilnius: Lietuvos ūkio ministerija, 2002.
2. Mankiw G. N. *Macroeconomics*. 3 ed. New York, 1997.
3. CANSTAT. *Statistical bulletin*. Vilnius, 2003/4.

Algimantas Misiūnas
Vladas Rimkus

Trends of Internal Equilibrium of Economy in New EU Member States

Summary

Statement that one of the most important objectives of every national economy is internal equilibrium is emphasized in theory of macroeconomics and consolidated in Lithuanian economy development strategy for the period by 2015. To analyse this balance, Swan diagram known in theory of economics is applied.

The article reviews conditions of internal equilibrium of economy in national economies of the new EU member states. Parameters of internal equilibrium of economy – low inflation and acceptably low level of unemployment – are theoretically linked with the most important parameter of external equilibrium – deficit of payments current account balance. It is shown that almost all new EU member state have no inflation problem and this problem is already solved in a group of 15 EU states. Conditionally higher level of inflation in Slovenia, Hungary and partly in Estonia was related to growth of salaries, i.e. factor of demand inflation operated in the economy. However, it is possible to state that inflation factor for the last years in old and new EU member states had not damaging influence upon internal equilibrium.

More complicated situation is related to unemployment factor. However, problem of unemployment is characteristic both for new and old EU member states. Conditionally low gross level of unemployment in 15 EU states (8 per cent in 2003) was achieved in small EU member states (Luxemburg, Netherlands, Austria, Ireland, Denmark) at the account of low level of unemployment. Level of unemployment exceeds average in the larger EU member states (Spain, France, Germany and Greece). Unemployment trends for the last 2-3 years are positive, however, according to results of employment studies, level of unemployment remains greater than 10 per cent in Lithuania, Latvia and Estonia. Especially urgent problem of unemployment in EU member states remains in Poland and Slovakia, furthermore, there is no tendencies of unemployment decrease in these states.

One of the ways to achieve the internal equilibrium of economy in terms of discussed economic indices is to decrease the unemployment level. The article explains some trends of inflation and employment in new EU member states. Unemployment level dependence on structure of employment is observed: higher level of unemployment is characteristic to states with greater employment in agricultural sector, and lower level – to states with wider employment in industries. However, in future, most of the states link opportunities of unemployment reduction with rapid development of service sector.

It is reasonable to consider internal balance of economy by investigating external equilibrium which is understood as a deficit of payments current account balance in comparison with gross domestic product of the state.

Algimantas Misiūnas – Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedros docentas

Telefonas (+370 5) 236 62 77

Elektroninis paštas algismi@mail.std.lt

Vladas Rimkus – Mykolo Romerio universiteto Policijos fakulteto Muitinės veiklos katedros docentas

Telefonas (+370 5) 2740618

Elektroninis paštas v.rimkus@ltu.lt

Straipsnis įteiktas 2004 m. gegužės mėn.; recenzuotas; parengtas spausdinti 2004 m. lapkričio mėn.